

SŁOWO WSTĘPNE

W kolejnym już tomie serii „Folia Historica” prezentujemy dokonania badawcze doktorantów Instytutu Historii Uniwersytetu Łódzkiego. Tym razem swoje opracowania publikuje ośmioro młodych historyków, związanych z Katedrą Historii Europy Wschodniej UŁ. Poszczególne teksty, ułożone w porządku chronologicznym, dotyczą różnych wątków z szeroko pojmowanej problematyki najnowszych dziejów Europy Wschodniej. Region ten jest tu rozumiany nie tyle geograficznie, co politycznie – jako obszar, na którym przeprowadzony był eksperyment z socjalizmem.

Pierwsze cztery opracowania składają się na swoisty blok tematyczny, poświęcony sprawom polsko-radzieckim, natomiast kolejne podejmują problematykę o szerszym zakresie międzynarodowym. Wśród poruszonych przez autorów tego tomu kwestii znalazły się takie, które już mają jakieś odbicie w polskiej historiografii, jak i te, które pozostają nie zbadane bliżej, które wciąż czekają na szersze opracowanie.

Tom rozpoczyna tekst Jacka Grabowskiego, którego zainteresowało, jakie odbicie w wybranych tytułach prasy polskiej z lat 1928–1933 znalazła problematyka pierwszego planu pięcioletniego w ZSRR. Autor objął analizą doniesienia zamieszczone w trzech opiniotwórczych gazetach, reprezentujących różne nurty polityczne. Przeprowadził kwerendę źródłową „Gazety Polskiej” (prorządowa, piłsudczykowska; redagowana początkowo przez płk. Adama Koca, a następnie przez Bogusława Miedzińskiego), „Gazety Warszawskiej” (naczelny organ Stronnictwa Narodowego, redaktor Stefan Olszewski) oraz „Robotnika” (naczelny organ Polskiej Partii Socjalistycznej). Wprowadzając czytelnika najpierw w meritum spraw ekonomicznych ZSRR, na konkretnych przykładach z prasy polskiej ukazał, że dominowały w niej artykuły na temat niepowodzeń i rozkładu gospodarki ZSRR. Wytknął polskim redaktorom, że zabrakło im odwagi i politycznej woli, by obiektywnie podsumować wyniki pięcioletki.

Adriana Karolaka zajęła kwestia tragicznych losów polskich policjantów, przetrzymywanych w obozie jenieckim NKWD w Ostaszkowie i zamordowanych na wiosnę 1940 r. w Kalininie. Na podstawie źródeł publikowanych i dostępnej literatury przedmiotu przedstawił funkcjonowanie tego obozu, warunki pobytu jeńców oraz przebieg akcji likwidacyjnej – od omówienia zbrodniczej decyzji członków Biura Politycznego Komitetu Centralnego

Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) z 5 marca 1940 r. po przebieg „rozładowania” obozu i „technologię” mordu (kwiecień–maj 1940), w rezultacie czego śmierć poniosło prawie 6300 jeńców.

Elżbieta Kowalczyk, dzięki owocnej kwerendzie w bogatym zasobie akt Związku Patriotów Polskich w ZSRR, omówiła kulturalno-propagandową działalność Zarządu Republikańskiego ZPP w Wilnie w latach 1944–1946. Przekonuje, że przedsięwzięcia ZPP były obliczone na zmianę świadomości mieszkańców Wileńszczyzny w kierunku przyjęcia przez nich ideologii marksistowsko-leninowskiej. Czy się powiodły? – odpowiedzi trzeba szukać w publikowanym opracowaniu E. Kowalczyk.

Wojciech Marciniak przenosi czytelnika w świat łagrów kołymskich. Interesują go bowiem więźniowie-Polacy, którzy odbywali wyroki w latach 1944–1956 w poprawczych obozach pracy (najlicniejsza grupa skazanych), w obozach dla katorżników (od 1943 r.) oraz w obozach specjalnych (te istniały od 1948 r.) – właśnie na odległej Kołymie, w północno-wschodnim regionie ZSRR. W opracowaniu znalazły się szczegółowe rozważania na temat kategoryzacji, położenia i oznakowania tych trzech grup łagierników.

Problematyka represji jest także przedmiotem zainteresowania Eugeniusza Bogusza. Na podstawie materiałów z Państwowego Archiwum Obwodu Grodzieńskiego oraz prasy białoruskiej („Grodnienskaja prawda”) i opracowań przedstawił on zarys historii prześladowań baptystów i zielonoświątkowców z Grodna w okresie władzy radzieckiej – po zakończeniu II wojny światowej. Zasadnicze rozważania poprzedził wprowadzeniem na temat wspólnoty baptystycznej na terenie Grodzieńszczyzny od początku XX w. Przypomnił także istotę i cele polityki religijnej w ZSRR. Właściwy wątek to omówienie wyrafinowanych działań (represyjne prawo, propaganda i agitacja antyreligijna, uderzenie w podstawy materialne wspólnot religijnych, konfiskaty, areszty) ze strony partii komunistycznej oraz władz administracyjnych (w tym KGB), zmierzających do likwidacji wspólnoty neoprotestantów. Kwestie te zostały przedstawione na tle sytuacji ludzi wierzących i ich odważnych zachowań, świadczących o oddaniu Bogu i wierze. Autor ilustruje wywody ciekawymi danymi statystycznymi. Kończy je konkluzją, że zmasowana, kilkudziesięcioletnia walka komunistów z wiarą nie powiodła się.

Bruno Kamiński przeanalizował doniesienia „Trybuny Ludu” (organu KC PZPR) oraz prasy lokalnej („Dziennika Łódzkiego” i Życia Warszawy”) z września 1949 r. na temat budapeszteńskiego procesu węgierskiego działacza komunistycznego – László Rajka (1909–1949). Także i w tym przypadku główny wątek jest poprzedzony informacją o bohaterze opracowania oraz o sytuacji w międzynarodowym ruchu komunistycznym po powołaniu w jesieni 1947 r. Kominformu. Autor przekonuje, że pierwszy poza ZSRR pokazowy proces polityczny był – na potrzeby propagandowe – relacjonowany w cenzurowanej polskiej prasie w ten sposób, by manipulować świadomością czytelników.

Chodziło o przekonanie ich, że domniemanymi mocodawcami Rajka i inicjatorami jego „spiskowej” działalności byli marszałek Josip Broz Tito, będący w konflikcie z kierownictwem ZSRR, oraz „zachodni imperialiści”.

Szerszej problematyki dotyczy opracowanie Anety Bartzak o problemie niemieckim w okresie przejściowej współpracy mocarstw po konferencji w Genewie (1955–1958). Na tle ówczesnej sytuacji międzynarodowej omawia ona koncepcje mocarstw zachodnich oraz ZSRR, RFN i NRD, jeśli chodzi o pokojowe rozwiązanie problemu niemieckiego (kwestia zjednoczenia Niemiec). Autorka konkluduje, że realne szanse na odprężenie i normalizację stosunków na linii Wschód–Zachód były w tamtym czasie nikłe. Z tego też powodu nie istniała możliwość rozwiązania kwestii niemieckiej, satysfakcjonującego wszystkie zainteresowane strony.

Tom zamyka opracowanie Sławomira Szczesio, poświęcone zupełnie niedawnym wydarzeniom, a mianowicie polityce Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej wobec rozpadu Jugosławii w latach 1990–1991. Wagę omawianego problemu podkreśla fakt przyjęcia – po okresie bipolarnej rywalizacji – przez władze amerykańskie szczególnej odpowiedzialności za przywództwo w rozwiązywaniu sytuacji kryzysowych na świecie. Autor prześledził poczynania administracji prezydenta George’a H. W. Busha wobec wydarzeń, jakie miały miejsce w republikach jugosłowiańskich od wyborów w nich w 1990 r. Działania amerykańskie, podejmowane w związku z kryzysem w Jugosławii, zarówno w kontaktach z jej politykami, jak i z EWG, ZSRR i ONZ, zmierzały do uchronienia kraju przed rozpadem i niebezpieczeństwem wojny domowej. Z czasem Amerykanie przyznali, że ich polityka ewoluowała, zaś jej celem była demokracja, a nie jedność Jugosławii. W ocenie Autora mało zdecydowana administracja amerykańska oddała pole Europejczykom i nie zdołała zapobiec tragedii narodów Jugosławii.

W sumie prezentowany tom zawiera ciekawe opracowania, na pewno warte uważnej lektury, do której z pełnym przekonaniem zachęcam przede wszystkim miłośników historii XX w.

Albin Głowacki